

- Петровская Л. А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга / Л. А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 168 с.
- Арутюнян М. Ю. Обратная связь в системе восприятия человека человеком / М. Ю. Арутюнян, Л. А. Петровская // Психология межличностного познания / Под ред. А. А. Бодалева. – М. : Педагогика, 1981. – С. 42–53.
- Соловьєва О. В. Специфика обратной связи в межличностном общении (в процессе становления временных юношеских коллективов) Автореф. дис...канд. психол. наук. – М., 1985. – 19 с.
- Соловьєва О. В. Обратная связь в межличностном общении / О. В. Соловьєва. – М. : Изд-во МГУ, 1992. – 112 с.
- Копец Л. В. Влияние обратной связи на самоконтроль личности в общении. Автореф. дис...канд. психол. наук. – М., 1987. – 20 с.
- Oberhoff V. Akzeptanz von interpersonalem Feedback : Eine empirische Untersuchung zu verschiedenen Feedback-Formen / V. Oberhoff. – Inag. Munster, 1978. – 188 S.
- Гордієнко В. І. Проблема діалогу в умовах реалій «психологічного суспільства» / В. І. Гордієнко // Наукові записки НаУКМА. Серія «Психологічні, педагогічні науки та соціальна робота». – 2008. – Т. 84. – С. 38–44.
- Гордієнко В. І. Моделі комунікативного процесу в сучасній психології та їхній потенціал у поясненні діалогічності спілкування / В. І. Гордієнко // Наукові записки НаУКМА. Психологічні, педагогічні науки та соціальна робота. 2009. Т. 97. – С. 55–60.
- Копец Л. В. Зворотний зв'язок в процесах спілкування: оновлення підходів та методів дослідження / Л. В. Копець, В. І. Гордієнко // Наукові записки НаУКМА. Психологічні, педагогічні науки та соціальна робота. 2008. Т. 84. – С. 49–54.
- Копець Л. В. Стратегії міжособового зворотного зв'язку: результати дослідження / Л. В. Копець, В. І. Гордієнко // Наукові записки НаУКМА. Психологічні, педагогічні науки та соціальна робота. 2009. Т. 97. – С. 50–54.
- Ладіоненко М. А. Гендерные и возрастные особенности восприятия критической обратной связи в межличностном общении / М. А. Ладіоненко // Общение – 2006 : на пути к энциклопедическому знанию. Материалы международной конференции 19–21 октября 2006. Психологический институт РАО. – М. : Академия имиджологии, 2006. – С. 186–192.
- Базаров Т. Ю. Принятие критической обратной связи по итогам проведенной оценки персонала / Т. Ю. Базаров, М. А. Ладіоненко // Вестник МГОУ. Сер. «Психологические науки». – М. : Изд-во МГОУ, 2008. – № 3. – С. 3–18.
- Ладіоненко М. А. Критическая обратная связь : фактор гендера при её восприятии / М. А. Ладіоненко // Психология общения: тренинг человечности : Тезисы международной научно-практической конференции, посвященной 70-летию со дня рождения Л. А. Петровской. – М. : Смысл, 2007. – С. 40–42.
- Стремоусова Е. Н. Характеристики обратной связи в личном и деловом общении в организации / Е. Н. Стремоусова // Психология общения : тренинг человечности: Тезисы международной научно-практической конференции, посвященной 70-летию со дня рождения Л. А. Петровской. – М. : Смысл, 2007. – С. 50–53.
- Стремоусова Е. Н. Эффективность обратной связи и ее специфика в организации / Е. Н. Стремоусова // Прикладная юридическая психология. – 2008. – № 2. – С. 75–86.
- Стремоусова Е. Н. Характер межличностных отношений и эффективность обратной связи / Е. Н. Стремоусова // Мир психологии. – 2009. – № 4. – С. 223–235.

L. Kopets, V.Gordienko

PHENOMENONS OF INTERPERSONAL FEEDBACK: RESULTS OF RESEARCHES

The article dedicates to problem of interpersonal feedback. It presents generalized results of long-term researches, peer review and catalogue of all-important crucial overall results, and presents a wide variety of phenomena of feedback as very important form communication (an organic experimental situation of learning and an group relation context), which was of researchers discovering.

УДК 159.947.5:[37.016:57]

Макаренко О. М., Голубєва М. О., Майстренко І. А.

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-БІОЛОГІВ

У статті розглянуто та проаналізовано психологічні чинники, які впливають на формування мотивації до професійної діяльності у майбутніх біологів. В основу дослідження покладено психолого-педагогічний досвід, за допомогою якого виявлено особливості формування мотивації в майбутніх педагогів-біологів, основні шляхи самореалізації в професійній діяльності.

Актуальність дослідження

Процес вибору майбутньої професії, а тому й навчання у вищому начальному закладі сьогодні для багатьох студентів стали прагматичними та

цілеспрямованими. Інтерес до професії та її опанування – це одні з найважливіших факторів успішного навчання студентів та майбутнього професійного самовдосконалення. Студент, професійно визначаючись, віддає перевагу певним

видам діяльності, в яких найповніше може реалізувати свої здібності, потреби і життєві плани.

Для молоді, яка здобуває відповідну професію, найважливішою є професійна зорієнтованість, для змісту професійної орієнтації – джерело інтенсивного розвитку, тобто її активність у тому виді діяльності, в якому особистість знаходить власний вияв.

Професійна зорієнтованість студентів у процесі їхньої фахової підготовки формується під впливом різних психологічних чинників та містить загальний рівень освіченості, здатність і спроможність до роботи з іншими людьми, усвідомлення й аргументованість вибору конкретної спеціальності, загальноособистісну і професійну поінформованість, індивідуальну компетентність, загальноорганізаційні здібності та нахили, мотиваційно-ціннісні орієнтації. Завданнями розвитку професійної зорієнтованості студентів є своєчасне встановлення їхніх нахилів, інтересів, здібностей, а також розроблення та впровадження на цій базі в навчально-виховному процесі навчального закладу оптимальних умов для подальшого розвитку соціально-професійної зрілості студентів [2].

Опис проблеми

До психологічних чинників, що впливають на формування мотивації професійної діяльності у майбутніх біологів і вчителів біології, можна зарахувати спрямованість особистості, професійне самовизначення, мотиви вибору професії, вплив соціуму на становлення соціально зрілої особистості.

Вибір професії біолога доцільно розглядати в контексті загальної психологічної проблеми спрямованості особистості. Спрямованість особистості визначають по-різному. С. Л. Рубінштейн розумів її як деякі динамічні тенденції, що визначають людську діяльність та виявляються її цілями та завданнями як мотиви [13]. А. Н. Леонтьєв, розвиваючи ідеї С. Л. Рубінштейна, ядром особистості називав систему відносно стійких, ієрархічних мотивів як головних спонукачів діяльності [7]. Л. І. Божович та її колеги спрямованість особистості розуміли як систему стійких домінуючих мотивів, що визначають цілісну структуру особистості [1]. Спрямованість особистості проявляє себе в різних царинах людської діяльності, у професійній – лише на певному етапі розвитку особистості (юність) і стає в цей період життя центральним особистісним новоутворенням.

Професійна спрямованість, на думку В. О. Зінченко, охоплює такі компоненти: освітній, біологічний, психофізіологічний та особистісний. Освіт-

ній компонент проявляється у спеціальних здібностях та навичках до обраного предмета, зокрема біології, які відображаються в навчально-професійному процесі. Біологічний компонент містить природно-біологічні передумови професійної спрямованості. Цей компонент ґрунтується на формуванні професійно актуальних потреб і здібностей особистості, засвоєнні нею соціальних цінностей, що мають виражену практичну значущість і знаходять своє відображення в професійно-прикладній діяльності. Психофізіологічний компонент ґрунтується на створенні найсприятливіших умов для нормального функціонування й відтворення навчально-професійної діяльності, у збереженні здоров'я і працездатності за рахунок зниження нервово-психічного напруження, поєднання фізичної праці з розумовою, раціоналізації режимів праці та відпочинку. Особистісний компонент передбачає формування самоактуалізації та самореалізації в професійній діяльності майбутніх біологів. Особистості з яскраво вираженою потребою в самоактуалізації та самореалізації зазвичай посідають активну позицію в житті, вони більш комунікативні [4].

Професійна спрямованість – це раціонально організована професійно-прикладна діяльність, спрямована на оволодіння матеріальними та духовними цінностями, необхідними в соціальному й особистісному аспектах. Вона передуює професійному самовизначенню студентів і сприяє вибору з усіх професій такої, що найбільше відповідає їхнім індивідуальним рисам. Професійне самовизначення є важливим етапом розвитку особистості, адже вчасне і правильне самовизначення сприятиме ефективному і максимально продуктивному професійному розвитку.

Враховуючи мотивацію вступу до вищого навчального закладу, всіх сучасних студентів можна поділити на три групи: 1) студенти, які зорієнтовані на освіту як майбутню професію: найважливішим для них є інтерес до майбутньої роботи, бажання реалізувати себе в ній, потреба постійно професійно самовдосконалюватися; 2) студенти, зорієнтовані на матеріальне збагачення: освіта для них виявляється інструментом (чи стартовою сходинкою) для того, щоб розпочати власну справу, зайнятися торгівлею тощо; вони розуміють, що з часом і в цій царині потребуватимуть фахової підготовки, однак у своїй професії менш зацікавлені, ніж представники із першої групи; 3) студенти, які професійно не визначилися у зв'язку з проблемами особистісного та побутового характеру: такі студенти не можуть визначитися з власним життєвим шляхом; освіта й професія для них не становлять такого інтересу, як для студентів перших двох груп. Можливо,

самовизначення в них відбудеться пізніше, однак на даному етапі цілеспрямований вибір свого професійного майбутнього для них не характерний [2].

Результати, отримані в певних дослідженнях в галузі педагогічної психології, дають можливість стверджувати, що висока позитивна навчальна мотивація може відігравати роль компенсаторного фактору за умови недостатньо високого рівня розвитку спеціальних здібностей чи прогалин у потрібних знаннях, уміннях і навичках студента. Проте у зворотному напрямку такої компенсаторної залежності не спостерігається. Це означає, що високий рівень інтелектуальних здібностей студента не може компенсувати його низьку навчальну мотивацію та безпосередньо сприяти успішній навчально-професійній діяльності.

Мотивація професійного самовизначення біолога має свої особливості й може бути представлена у такий спосіб: 1) спрямованість діяльності на інших людей (дитину), пов'язана з турботою, інтересом, сприянням розвитку її особистості і максимальною її самоактуалізацією; 2) спрямованість на себе, пов'язана з потребою у самовдосконаленні та самореалізації у царині педагогічної праці; 3) спрямованість на предметну сторону професії (зміст навчального предмета) [5].

Зокрема І. В. Фастовець, взявши за основу професійні мотиви (з орієнтацією на зміст навчального предмета, спілкування і вдосконалення), а також рефлексію вчителя на мотивацію процесу та результату своєї роботи, вирізняє такі типи педагогічної спрямованості: 1) ділова спрямованість – мотиви розкриття змісту навчального предмета; 2) гуманістична спрямованість – мотиви спілкування; 3) індивідуальна спрямованість – мотиви вдосконалення [14].

Студент, відчуваючи на собі вплив середовища, соціальних інститутів та власної діяльності, зберігає відносну автономність у розвитку власного внутрішнього світу, самосвідомості та самостановлення. В потенційній здатності до здійснення функцій самоконтролю, саморегуляції та самосвідомості полягає один із аспектів активної життєвої позиції особистості студента.

Реалізація студентом активної життєвої позиції в різноманітних видах суспільної діяльності та визначеному професійному навчанні залежить від рівня сформованості установок, навичок діяльності, інтересів, міжіндивідуальних стосунків. Установки майбутнього фахівця та його позиції можуть характеризуватись обмеженим простором застосування, тим самим визначаючи низьку активність, яка спричинена недостатністю виконання й оволодіння студентом специфічних для нього соціальних функцій. І навпаки, формування від-

повідних умов активної соціальної позиції та підвищення рівня професійної спрямованості відбуваються завдяки широким різнобічним інтересам, що передбачають розвиток творчих установок особистості.

На основі теоретичних узагальнень та в результаті експериментальної роботи В. В. Радул обґрунтував такі три рівні формування соціально-професійної зрілості особистості студента в процесі професійного навчання.

Перший рівень – формально-пізнавальний. Його пояснюють входженням студента в навчально-виховний процес навчального закладу, виконанням обов'язків щодо навчання та ознайомлення з основами майбутньої професії. Цей рівень утворюється, якщо у студента є хоча б одна з критеріальних характеристик соціальної зрілості особистості – соціальна активність, соціальне самовизначення та соціальна відповідальність.

Другий рівень – усвідомлено-продуктивний. Він характеризується тим, що студент усвідомлює покладений на нього зміст набутої спеціальності, виробляє професійно-прагматичний спосіб мислення, опановує знання, спрямовані як на професійне, так і на особистісне вдосконалення.

Третій рівень – прагматично-реалізований. Студенти на цьому рівні зрілості демонструють самовиявлення, творчу особистісну реалізацію, усвідомлюють можливі шляхи подальшого професійного вдосконалення і наукового зростання [11].

Серед психологічних чинників, які впливають на активність майбутніх біологів в оволодінні професійними знаннями та навичками, є самостійна та активна або пасивна участь у позанавчальній пізнавальній діяльності, зокрема:

- відмінність у мотивації участі в пізнавальній діяльності;
- відмінність у баченні можливості застосування додатково здобутої інформації;
- відмінність у попередньому соціальному досвіді;
- різні мотиви здобуття спеціальності.

Слід зазначити, що самостійна пізнавальна діяльність студентів вважається визначальною у формуванні особистості за рахунок розвитку саморегуляції, синтезу пізнавального мотиву й способів самостійної оцінки [9].

В Україні проблема розвитку професійної зорієнтованості як необхідної умови для формування соціально-професійної зрілості особистості розв'язується у навчально-виховному процесі за допомогою послідовної реалізації принципу професійної спрямованості навчання. Із першого року навчання студенти отримують уявлення про свою майбутню діяльність, опановують теоретичні знання. З другого курсу

студенти вже добре орієнтуються в основному змісті майбутньої професії. Виконання курсових та дипломних робіт, зміст та завдання виробничих практик, самостійні творчі пошуки спрямовані на формування професійних якостей майбутнього фахівця-біолога.

Упродовж навчання у вищому навчальному закладі під впливом викладання суспільних, спеціальних та інших дисциплін, участі в громадському житті у певній групі студентів формується і розвивається, окрім особистісної, ще й професійна спрямованість особистості, тобто прагнення застосувати свої знання, досвід, здібності в галузі обраної професії. У професійній спрямованості знаходить своє відображення позитивне ставлення особистості до професії, схильність та інтерес до неї, бажання вдосконалювати власну фахову підготовку, задовольняти матеріальні й духовні потреби. Професійна спрямованість передбачає розуміння та внутрішнє сприйняття цілей і завдань майбутньої фахової діяльності. Усі складові професійної направленості служать показниками рівня її розвитку і сформованості у студентів, характеризуються стійкістю (або нестійкістю), домінуванням громадських або широкоособистісних мотивів. Формування професійної спрямованості у студентів полягає у зміцненні в них позитивного ставлення до майбутньої професії, інтересу, схильності та здібності до неї, прагнення вдосконалювати свою кваліфікацію після закінчення вищої школи, послідовному розвитку ідеалів, поглядів, переконань.

Позитивні зміни у змісті професійної направленості виявляються в тому, що у студентів зміцнюються мотиви, пов'язані з майбутньою професією, з'являється прагнення добре виконувати свої ділові обов'язки, бажання зарекомендувати себе вмілим спеціалістом та досягти успіху в роботі, ростуть домагання щодо успішного вирішення складних навчальних питань чи завдань, посилюється відчуття відповідальності [4].

У вищій школі виховання інтересу до обраної професії досягається шляхом формування у студентів правильного уявлення про суспільне значення та зміст роботи в майбутній галузі діяльності, особливості та закономірності її розвитку. Зазвичай це відбувається таким чином:

- у студента формується впевненість у своїй професійній придатності, а також свідоме розуміння необхідності оволодіння всіма дисциплінами, видами підготовки, передбаченими навчальним планом певного ВНЗ;
- виховання потреби слідкувати за всім прогресивним та інноваційним в діяльності провідних спеціалістів відповідної галузі (фаху);
- вміння спрямовувати результати самовиховання на користь фаховій роботі [14].

Дослідження авторів (А. Н. Леонт'єв, Л. І. Божович та ін.) доводять, що без позитивної мотивації неможливо досягти задовільних результатів у розвитку особистості під час навчання у вищій школі.

В. Кутєєва називає такі позитивні мотиви пізнавальної діяльності: почуття обов'язку, усвідомлення значущості оволодіння професією, інтерес до навчання й окремих наук, відчуття задоволення від пізнання нового матеріалу, вирішення щоразу складніших завдань. На мотивацію студента також впливає зміст занять, методика викладання, особистість викладача, стосунки в студентському колективі, міжособистісні змагання й досягнуті результати [6].

Вища школа має також здійснювати психологічну підготовку людини до професійної діяльності, яка, на думку М. Нечаєва та Г. Різницької, полягає насамперед у розвитку в студента певних форм психічної діяльності, що дають йому змогу надалі успішно розв'язувати професійні завдання [10]. Серед професійних здібностей, яких має набути студент протягом навчання у вищому навчальному закладі, чи не найважливішою є здібність вчитися. Вона значно впливає на професійне становлення, зокрема студента-біолога, оскільки визначає його можливості та спрямування роботи на етапі післядипломної неперервної освіти у ВНЗ. Сьогодні це набагато важливіше, ніж засвоїти конкретний набір знань, зміст яких швидко старіє.

Особливу роль у професійному становленні фахівця відіграє також процес професійної ідентифікації як внутрішнє ототожнення особистості з професією. Професійна ідентифікація, своєю чергою, поєднується з соціально-психологічною як взаємопов'язані компоненти більш загальної соціальної ідентифікації. Психологічною основою професійної ідентичності можна вважати сформованість професійних установок (цільових, смислових, операційних), які виникають у всіх царинах, що зумовлюють соціалізацію діяльності, спілкування, самосвідомість особистості.

Згідно з дослідженнями Н. Л. Коломінського, у майбутніх фахівців на початку оволодіння фахом виникає емоційне ототожнення себе з професією, що стає підґрунтям упевненості в тому, що особистість здатна оволодіти професією. На цьому етапі домінує гуманістична спрямованість висловлювань студентів, тобто позитивна усвідомлена мотивація [5]. Однак доведено, що справжня професійна ідентифікація особистості лише починається. Саме тому під час навчання доцільно використати такі основні чинники, що сприяють засвоєнню професійних знань, формуванню професійних вмінь: зміст навчання, індивідуальні особливості студентів, педагогічна

майстерність викладачів, особливості прояву особистості викладачів у навчальному процесі, соціально-психологічний клімат студентської групи, міжособистісні стосунки студентів і викладачів.

Основним недоліком підготовки майбутніх студентів-біологів, з позиції забезпечення їхньої професійної ідентифікації, є недостатня структурно-системна узгодженість навчальної інформації з професійними функціями майбутнього фахівця. Розв'язання цієї проблеми пов'язано з питанням формування позитивних мотивів навчання, позитивного ставлення студентів до теорії, без якої практика буде «сліпа». Саме завдяки демонстрації корисності теоретичних знань, певних практичних умінь можна ефективно підтримувати процес зростання професійної ідентифікації особистості студента.

Висновки

Обґрунтованість та аргументованість розвитку професійної зорієнтованості студентів зумовлюється знанням власної особистості та власних можливостей.

Професійна спрямованість – складне психологічне явище, яке характеризує психологічну готовність студента до вибору напрямку його майбутньої професійної діяльності, зокрема й професії біолога.

Аналіз результатів дослідження різних підходів до визначення професійно-педагогічної спрямованості особистості показав, що більшість авторів визначають саме пізнавальний мотив до діяльності вчителя як найголовніший. Пізнавальний мотив перебуває в тісному зв'язку з психічними процесами, потребами, характером і темпераментом, а його дія пояснює факти впливу на успішну людську діяльність взагалі і вчительську зокрема.

Існування пізнавального мотиву пов'язане з мобілізацією особистості в цілому, із спрямуванням психічних процесів в потрібному руслі для здійснення відповідної діяльності.

Пізнавальний мотив, спрямованість особистості, професійне самовизначення, вплив соціуму на становлення соціально зрілої особистості становлять основу професійного мотиву, відповідають категорії об'єктивно значущих мотивів особистості. Ми погоджуємося з думкою більшості дослідників, які під професійними мотивами розуміють інтерес до певної трудової діяльності, що спирається на духовні потреби і мотиви особистості, інтерес яких базується на пізнавальному інтересі і характеризується підвищеною увагою до професії, а в нашому випадку – до професії вчителя-біолога.

1. Божович Л. И. Психологический анализ условий формирования и строения гармонической личности / Л. И. Божович // Психология формирования и развития личности. – М. : Наука, 1981. – С. 257–283.
2. Власова О. І. Педагогічна психологія : Навч. посібник / О. І. Власова. – К. : Либідь, 2005. – 400 с.
3. Занюк С. С. Психологія мотивації / С. С. Занюк. – К. : Ельга-Н; Ніка-Центр, 2002. – 502 с.
4. Зінченко В. О. Створення комплексу педагогічних умов для підвищення ефективності формування професійної спрямованості / В. О. Зінченко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2007. – № 12. – Ч. 2. – С. 70–79.
5. Коломінський Н. Л. Психологія педагогічного менеджменту : Навч. посібник для студ. навч. закладів, керівників установ освіти, психологів, педагогів / Н. Л. Коломінський / Академія управління персоналом ; Український ін-т підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти. – К., 1996. – 176 с.
6. Кутеева В. П. Личность и ее развитие в процессе обучения / В. П. Кутеева. – Саранск : Изд-во МГУ им. Н. П. Огарева, 1996. – 256 с.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
8. Москвичев С. Г. Мотивация, деятельность и управление / С. Г. Москвичев. – Киев–Сан-Франциско, 2003. – 492 с.
9. Нечаев Н. Н. Психолого-педагогические основы формирования профессиональной деятельности / Н. Н. Нечаев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 165 с.
10. Нечаев Н. Н. Профессиональное сознание как предмет психолого-педагогического исследования в высшей школе / Н. Н. Нечаев, Г. И. Резницкая // Психологические проблемы формирования специалиста в вузе : Межвуз. сб. науч. труд. – Саранск, 1989. – С. 4–15.
11. Радул В. В. Формування соціальної зрілості майбутнього вчителя в громадській і науково-дослідній діяльності: Дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / АПН України; Інститут педагогіки. – К., 1993. – 184 с.
12. Решетова З. А. Психологические основы профессионального обучения / З. А. Решетова. – М., 1985. – 208 с.
13. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 1999. – 720 с.
14. Фастовец И. В. Формирование профессионально-педагогической направленности личности учителя: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07/ НИИ общ. и пед. псих. АПН СССР. – М., 1991. – 20 с.

O. Makarenko, M. Golubeva, I. Maystrenko

ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL FACTORS WHICH INFLUENCE OF MOTIVATION FORMING PROFESSIONAL ACTIVITY FOR FUTURE BIOLOGISTS

In the article authors examine and analyse psychological factors which influence on forming of motivation to professional activity for future biologists. The research of motivation forming for future teachers-biologists and basic ways of self-realization in the process of professional activity is made on the basis of scientific of psychology and pedagogy.